

Düşüşe Yazgılı Yükseliş: Psikomitoloji Çerçevesinde Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* Romanı

The Ascension Doomed to Decline: An Analysis of Halit Ziya Uşaklıgil's Novel *Mai ve Siyah* within the Framework of Psychomythology

Gökhan Tunç*
Özge Gamsız Tunç**

Öz

Bu makalede; modern Türk romanının önemli isimlerinden biri olan Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı eserini psikomitoloji kavramı çerçevesinde inceledik. Bu bağlamda, birçok araştırmacı tarafından Halit Ziya Uşaklıgil'in "en önemli eserlerinden biri" olarak vasıflandırılan *Mai ve Siyah*'in psikomitolojik açıdan değerlendirilmesiyle hem yazarın hem de yazarın inşa ettiği karakterlerin bilincinin

Geliş tarihi (Received): 09-03-2024 Kabul tarihi (Accepted): 10-07-2024

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Eskişehir-Türkiye/Anadolu University Faculty of Humanities Department of Turkish Language and Literature. gokhantunc@anadolu.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-9450-8045

** Dr., Adalet Bakanlığı. Eskişehir-Türkiye/Minister of Justice. ozgegamsiz89@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-7473-7975

açığa çıkarılabileceğini; yazarın alt metinde vermek istediklerinin ve karakterlerin derinlemesine anlaşılabilceğini göstermeyi amaçladık. Söz konusu süreçte ise İkaros kompleksini esas aldık ve metin merkezli bir inceleme gerçekleştirdik. Bahsedilen amacın gerçekleştirilmesinde psikomitoloji kavramı işlevsel bir önem arz etmektedir. Mitoloji ve psikolojinin birleşiminden oluşan psikomitoloji; mitolojik öykü, masal veya hikâyelerin psikodinamik açıdan yorumlanmasını içermektedir. Bununla birlikte psikomitoloji; mitolojik hikâyelerin, sembollerin ve şekillerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini, yansımalarını incelemektedir. Psikomitolojinin, kurgusal dünyadaki kişilerin bilinçlerinin incelenmesi açısından önemli bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu makalede, Ahmet Cemil'in babasının ölümünün; çocukluk döneminden sonra özerk bir birey olarak kendi kanatlarıyla uçuşma çabasının; şöhretli bir şair olma, sevdiği kişiyle kavuşma gibi tutkularıyla "hayatın fevkinde" çıkarak yükselme arzusunun; hayatın gerçekleri ve toplumsal kurallar neticesinde trajik bir şekilde "tepetaklak" düşüşünün; birer birer bütün sahip olduklarını yitirmesinin ve metaforik ölümünün İkaros kompleksiyle uyumlu olduğunu bulguladık. Böylelikle *Mai ve Siyah* romanının derin yapıda İkaros kompleksiyle psikomitolojik açıdan anlamlı bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaştık. Ayrıca Halit Ziya Uşaklıgil'in, İkaros kompleksinin Stoacı düşünceyle yorumlanmasında olduğu gibi, akılcı düşünerek hayatın yasalarına uygun hareket etmenin gerekliliğine dair bir düşüncesi metnin alt katmanına yerleştirdiğini ortaya koyduk.

Anahtar sözcükler: *Halit Ziya Uşaklıgil, Mai ve Siyah, roman, psikomitoloji, İkaros kompleksi*

Abstract

In this article, we examine *Mai ve Siyah* by Halit Ziya Uşaklıgil, one of the prominent figures in modern Turkish literature, within the framework of the concept of psychomythology. In this context, we aim to demonstrate that an evaluation of *Mai ve Siyah*, considered by many researchers as one of Halit Ziya Uşaklıgil's "most important works," from a psychomythological perspective can reveal the consciousness of both the author and the characters he has constructed. This approach also allows for a deeper understanding of the author's underlying messages and the complexities of the characters. Throughout this process, we focused on the Icarus complex and conducted a text-centered analysis. The concept of psychomythology plays a functional role in achieving this objective. Psychomythology, which arises from the integration of mythology and psychology, involves the psychodynamic interpretation of mythological stories, tales, or narratives. Additionally, psychomythology examines the effects and reflections of mythological stories, symbols, and figures on human psychology. It is observed that psychomythology holds significant value for analyzing the consciousness of fictional characters. In this article, we have found that the death of Ahmet Cemil's father; his effort to navigate life independently as an autonomous individual after his childhood; his desire to ascend to the "heights of life" through ambitions such as becoming a renowned poet and reuniting with his beloved; his tragic downfall due to life's realities and societal rules; his gradual loss of all possessions; and

his metaphorical death are consistent with the Icarus complex. Consequently, we concluded that the deep structure of the novel *Mai ve Siyah* exhibits a significant psychomythological relationship with the Icarus complex. Furthermore, we have demonstrated that Halit Ziya Uşaklıgil embeds within the subtext of the novel the notion of the necessity of acting in accordance with the laws of life through rational thought, akin to the Stoic interpretation of the Icarus complex.

Keywords: *Halit Ziya Uşaklıgil, Mai ve Siyah, novel, psychomythology, Icarus complex*

Extended summary

Many researchers emphasize the literary style used by Halit Ziya Uşaklıgil, who is regarded as the pioneer of realism and psychological novel in Turkish literature, and the psychological depth of his novel characters. Besides most novelists assert that Uşaklıgil's mentioned qualities have made an undeniable contribution to the development of the Turkish novel. The same point of view is also applicable to his novel called *Mai ve Siyah*, which will be examined in this study. By common consent *Mai ve Siyah* is regarded as one of Halit Ziya Uşaklıgil's "most important works" and is similarly considered as a significant example of the realist movement in Turkish literature. In addition to its content, the novel allows for various interpretations due to its narrative structure and psychological depth. In this article, unlike previous studies Halit Ziya Uşaklıgil's significant novel *Mai ve Siyah* is interpreted within the framework provided by the concept of psychomythology. To establish the conceptual framework for this purpose, firstly the concept of psychomythology is explained.

To understand the concept of psychomythology, it is essential to comprehend mythology at first. In the literature, it is stated that mythology is derived from the words "mythos," meaning a tale, legend, or story dealing with supernatural subjects, and "logos," signifying reason and lawful order. The term "myth," which means a spoken or heard word, legend, rumor with no historical value, fabrication, or a ridiculous tale, originates from the Greek word "mythos." As researchers pointed out, myths are defined as an endeavor of the individual to humanize the natural habitat around and today as a source of inspiration with imaginative powers. According to another definition, myths are a mirror of human development. It is said that myths are narratives that live and sustain both individually and socially. In contrast, as outlined by M. Bilgin Saydam who defines the general framework of the concept psycho-mythology, a term that is created with the combination of mythology and psychology, is essentially similar to mythology but focuses on the origin, function, and content of myths. Accordingly, psychomythology situated at the intersection of psychology and mythology. Psychomythology basically examines the effects and reflections of mythological stories, symbols, and figures on human psychology. It is claimed that mythology can serve as a source for psychology in analyzing the human psyche. Moreover, it is noted that before psychology emerged as a scientific discipline, myths were used to gain insight into human nature regarding behaviors and life dynamics. In this context, psychomythology is relied on the interpretation of the same material by psychology and mythology in different ways and on the psychodynamic analysis of both individual and collective metaphorical stories.

In the article, it is asserted that the Icarus myth/complex should be employed to evaluate the novel *Mai ve Siyah* from a psychomythological perspective. The Icarus complex is inspired by the story of Daedalus and Icarus in Greek mythology. According to this story, Daidalos, a skilled craftsman, creates two wings for himself and his son Icaros after they are confined in the Labyrinthos. He attaches the wings to their backs with wax. Before flying, Daedalus, as fatherly advice, warns Icarus neither to fly too low nor to get too close to the sun. However, Icarus, ignoring his father's advice, flies too close to the sun, causing the wax to melt and ultimately falls down into the sea. Henry A. Murray and George Salis identify the elements of the Icarus complex. In this article, the Icarus complex is interpreted, particularly based on the views of Henry A. Murray, as an allegorical narrative referring to the different stages of human consciousness and life.

In the article, the title of the novel *Mai ve Siyah* is first discussed from the perspective of the Icarus complex. The title suggests a sharp duality between dreams and reality, and between the sky and the earth. The fourth chapter of the novel has a functional value for making sense of the father figure, who has a great importance in the Icarus complex. In the mythological narrative, Daedalus, as a savior who constructs wings, parallels the father figure in the novel who saves the family from a "rented house." This parallel aligns with the shared mission of being a rescuer. After the death of the father, who is notably an attorney and symbolizes the symbolic order and social law, Ahmet Cemil, in line with the Icarus myth, must now possess wings and be able to fly on his own. At this stage, it is the mother who recalls the social laws. Ahmet Cemil's poetic thoughts are related to his ability to challenge boundaries and go beyond limits, akin to the figure of Icarus. In contrast, Hüseyin Nazmi advises Ahmet Cemil, much like Icarus's father advised him not to fly too high or too low, that one must accept life with all its realities and material aspects. On the other hand, in line with Murray's notion in the Icarus complex, where the individual strives to attract attention through a surprising act or an impressive word, Ahmet Cemil's primary desire is to create a work that will make people "mad for innovations." In the Icarus complex, Icarus's ascent, which defies the realities of life and nature, is depicted as destined to fall. The same fate befalls Ahmet Cemil, who is characterized as being "enslaved by dreams" and described as a "poor child." For a while, everything seemed to go well for Ahmet Cemil. After his brother-in-law Vehbi taking over the printing house, Ahmet Cemil mortgaged their house to become a partner in the printing house, became the manager of Mir'at-ı Şuûn, completed his work of art, and believed that he was in a mutual love relationship with Lamia. These circumstances correspond to the ascent in the myth of Icarus. However, as the novel progresses, reflecting the descent, Ahmet Cemil loses the printing house and his managerial position, fails to become a famous poet, and Lamia marries someone else. The final stage of the Icarus complex is death or a metaphorical death. In the case of Ahmet Cemil, it can be asserted that a metaphorical death happened. Having lost his ambitions for fame, his dream of being with the woman he loves, and his only sister, Ahmet Cemil resigns himself to "a living that resembles death." It is thought that emphasizing the predominance of the idea of death and the images that develop around this idea especially in the last part of the in this context is important and needed as well.

Giriş

Servet-i Fünun'un önemli ismi Halit Ziya Uşaklıgil, hikâye, mensur şiir ve edebiyat teorisindeki çalışmalarıyla edebiyat tarihinde kendisine yer edinmiştir. Ancak Uşaklıgil'in esas olarak romanlarıyla ses getirdiği, büyük bir üne kavuştuğu kabul edilmektedir. Edebiyat eleştirmenleri genel olarak Uşaklıgil'in üslubunu, roman kişilerini psikolojik derinlikleriyle konu edinmesini öne çıkarırlar. Onlara göre Uşaklıgil, Türk edebiyatında realizmin ve psikolojik romanın öncüsü konumundadır. Yazarın bahsedilen özellikleriyle modern Türk romanının gelişimindeki katkısı ise göz ardı edilemeyecek boyuttadır.

Bu çalışmada ele alınacak olan *Mai ve Siyah* adlı roman, genel kabul olarak Halit Ziya Uşaklıgil'in "en önemli eserlerinden biri" olarak vasıflandırılır ve aynı şekilde Türk edebiyatında realizm akımının önemli örneği olarak düşünülür. Bahis konusu romanda temel olarak şöhrete kavuşma, şair ve matbaa sahibi olma, sevdiği kıza ulaşma hayalleri kuran merkezî kişi Ahmet Cemil'in yaşadığı hayal kırıklıkları konu edilir. Söz konusu roman içeriğinin yanı sıra kurgusu ve psikolojik derinliğiyle farklı okumalara imkân tanımaktadır.

Makalede, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı önemli romanı, psikomitoloji kavramının verdiği olanaklar dâhilinde yorumlanacaktır. Mitolojik anlatıların bireylerin yaşamlarındaki derin ve örtülü anlamlarını psikoloji disiplini aracılığıyla anlamayı hedefleyen psikomitolojinin, romanın merkezî kişisi olan Ahmet Cemil'in kişisel dönüşümünü anlamak için işlevsel bir değere sahip olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu yolda ise İkaros kompleksi temel başvuru kavramı şeklinde konumlandırılacaktır. Bu amaçla çalışmada öncelikle psikomitoloji kavramı etraflı bir şekilde ele alınacaktır. İkinci düzlemde ise İkaros kompleksi açıklanacak, son olarak bahsedilen kompleks üzerinden Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı eseri yorumlanacaktır.

1. Mit, mitoloji ve psikomitoloji

Mitolojinin tarih boyunca psikoloji bilimine, insanı ve toplumu anlamaya destek sunduğu ve farklı disiplinlerce kullanıldığı bilinmektedir. Psikoloji, bilim olarak var olmadan insanların içgüdüsel tepkilerini ve yaşam dinamiklerini mitler aracılığıyla aktardıkları söylenmektedir. Bu yönüyle mitoloji ilkel psikoloji ya da arke psikolojisi olarak tanımlanmaktadır (Akcan, 2019: 47; Gürel ve Mutur, 2007: 538). Mitolojinin doğaüstü konuları ele alan ve hayal ürünü, efsane, öykü, söz anlamına gelen "mythos" ile akıl ve yasal düzen anlamını içeren "logos" kelimelerinden türediği belirtilmektedir (Erhat, 2007: 5; Gürel ve Mutur, 2007: 538). Her yerde ve her şeyde bulunan logos, insanda düşünce ve doğada kanun olarak bulunmakta ve gerçeği nedenlerle açıklamak anlamı taşımaktadır (Akgül, 2012: 22; Erhat, 2007: 5). Diğer bir ifadeyle logos, gerçeklerin insan sözleriyle dile gelmesi olarak tanımlanmaktadır.

Düşünürlerin görevlerinin logosu bulmak ve sırlarını açığa çıkarmak ile insan sözüyle dile getirmek olduğu ifade edilmektedir. Mitosun günümüzde kurmaca bir masal gibi görülmesinin logosla olan karşıtlığının derinleşmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Afacan, 2020: 33). Kelime anlamıyla söylenen veya duyulan söz, efsane, tarihî değeri olmayan söylenti, uydurma, boş ve gülünç masal anlamına gelen mit; Yunanca "mythos" sözcüğünden

gelmektedir (Akgül, 2012: 4). Mitoslar bireyin doğal çevresini insanlaştırmaya ilişkin bir uğraş ile günümüzde hayalî güçleriyle bir esin kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Mitoslar evresi, insanın varlık süreci ile davranışlarını hayal gücüyle kutsal yolla adlandıran çabanın ürünleridir (Afacan, 2020: 31). Mitler gerçekdışı ya da hayalî inançlar ya da anlatıları ifade etmektedirler. Tüm kültürlerde nesilden nesle aktarılan mitler sembolik doğrulara dayanmaktadır (Leeming, 2009: 1). Başka bir tanıma göre mitler, insan türünün ve insanın gelişiminin bir aynasıdır. Mitlerin hem bireysel hem de toplumsal olarak yaşayan ve yaşatan anlatılar olduğu söylenmektedir (Saydam, 2011: 18; Saydam, 2015: 70). Ayrıca mitler bütünleşme projeleridir ve tamamlanmışlık ifade etmektedirler (Saydam, 2018: 17).

Mitoloji, mitlerin doğuşunu ve anlamlarını araştırarak yorumlayan bir bilim olarak betimlenmektedir (Bakırcıoğlu, 2012: 840). Başka bir tanıma göre mitoloji, sözlü kültürde ilk ve ilkel düşünme denemelerinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı ilk bilimdir (Bayat, 2005: 12). Diğer bir yoruma göre ise kavranılamayanı kavrama ve bilincin gelişim serüveni olarak açıklanmaktadır. Mitolojinin “meta-mitoloji”yi de kapsadığı, bunun yanı sıra mitlerin nasıl oluştuğu ile nasıl oluşacakları bilgisini de içerdiği belirtilmektedir (Saydam, 2011: 53). Ayrıca mitoloji varoluşa bir düzen getirme çabasıyla insanın ve insanlığın dünya içerisinde yerini belirlemesi anlamını taşımaktadır (Saydam, 2018: 16).

Mitoloji ve psikolojinin birleşiminden oluşan psikomitoloji ise özünde mitolojiyle benzer olmakla birlikte mitlerin kökenine, işlevine ve içeriğine odaklanmaktadır. Özellikle psikodinamik yaklaşım, bir psikomitolojik çözümleme yöntemini içermektedir (Saydam, 2015: 11). Benzer şekilde psikomitoloji açık ya da örtük biçimde insanın bilinçlenme sürecinde geçtiği aşamaları açıklayan psikanalitik öğretilerden yararlanmaktadır (Saydam, 2018: 30). Buna göre psikomitoloji, psikoloji ve mitolojinin kesiştiği bir yerde bulunmaktadır. Diğer bir açıdan mitolojik öykü, masal veya hikâyelerin psikodinamik açıdan yorumlanmasıdır.

Psikomitoloji; temelde, mitolojik hikâyelerin, sembollerin ve şekillerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri ile yansımalarını incelemektedir. Özellikle Carl Gustav Jung’un çalışmaları psikomitolojinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Jung’un öğrencisi Erich Neumann’ın “Bilincin Gelişim Öyküsü” modelinde, Melanie Klein ve Otto Kernberg’in temsilciliğini yaptığı “Nesne İlişkileri Kuramı” ile Heinz Kohut’un “Kendilik Psikolojisi”ndeki kavramlarda, mitlerle benzeşik ruhsal ve kişilerarası dinamiklerin varlığından söz edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında mitolojinin psikodinamik kuram aracılığıyla yorumlanması psikomitoloji olarak ifade edilebilmektedir (Saydam, 2011: 9, 18). Ortodoks psikanalitik okul temsilcisi Freud, Narkissos ve Oidipus’un öykülerini, Lacanien okul Oidipus’un ileri dönemlerini, Kohut’un temsil ettiği kendilik psikolojisi okulu Oidipus genellemesini reddederek Telemakhos yarım çemberi öyküsünü psikomitolojik literatüre eklemiştir (Saydam, 2018: 42). Mitolojinin Freud’un psikanaliz yaklaşımında cisimleştiği, “Narkissos” ile “Kral Oidipus”un içerik ve biçim öğelerinin psikolojinin ana hatlarını oluşturduğu belirtilmektedir. Freud’un kuramının bir mitoloji türevi olduğu söylenmektedir. Mitler ortak bilinçdışı oluşturmakta ve rüya benzeri oluşumlar aracılığıyla nesilden nesle aktarılmaktadırlar (Saydam, 2011: 53).

Freud'a göre mitler insanın bilinçaltındaki korku, istek ve iç çatışmalarının bir ürünüdür. Jung'a göre mitler kolektif bilinçaltı ile arketiplerin birer ürünü olarak tanımlanmaktadır (Akcan, 2019: 47). Nietzsche, Freud ve Jung'a göre mitlerin içeriklerinin esasını iç gerçeklik oluşturmaktadır. Abraham, Rank ve Roheim açısından ise mitler, erken dönemdeki iç ve dış sınırların yerleşmediği ilksel yaşantılardır. Buna göre mitlerin yapıtaşları, dış dünyaya yansıtılan bireysel ya da ortak psikolojik unsurlardır. Ayrıca psikodinamik bakış açısıyla mitlerin bilime aykırı olduğunu söylemek güçtür (Saydam, 2015: 55). Jungien analitik psikoloji okulunun psikomitoloji üzerine en fazla ve derinlemesine çalışan okul olduğu ifade edilmektedir. Jung'un terapötik süreçte önemli bir şekilde yer verdiği "gece denizi yolculuğu" terminolojisinin Yunus peygamber anlatısından uyarlandığı, Campbell'ın mit kahramanlarının insanı betimlediği aktarılmaktadır (Saydam, 2018: 42, 43).

Mitleri olmayan insan ya da toplumdan söz edilemeyeceğinden, mitlerin ortak ata, köken ve anı gibi bağlayıcı işlevlerinden de bahsedilmektedir. Bu hâliyle mitler bir efsane ya da öyküden daha fazlasını içermektedir. Diğer bir deyişle mitler canlı olup insanı ve yaşamı belirlemektedir. Marduk, Zeus, Herkül, Köroğlu gibi pek çok öykü kahramanının birer psikomitoloji ögesi olduğu ve her bireyin de kendi yaşamöyküsünün birincil kahramanı iken ortak öykülerin ikincil kahramanı ya da figüranları olduğu belirtilmiştir. Freud'un kendi ruhsal çözümlemesinde fark ettiği karmaşayı açıklamak için Oidipus mitinde karşılık araması bunun bir örneğidir (Saydam, 2015: 74). Psikodinamik kuramların hemen hepsi Oidipus miti ya da karmaşası ile bağlantı kurmaktadır. Buna göre Oidipal karmaşa, çocuğun ebeveynlerine hissettiği bilinçdışı aşk ve saldırganlık arzusuna gönderme yapmaktadır (Saydam, 2023: 55, 276). Diğer bir deyişle psikolojik problemler mitolojik kahramanlarla bağdaştırılabilir.

Psikoloji bilimi açısından mitlerin doğrultusunu belirleyen nokta kahramanlıktır. Kahramanlık, temel mitolojik bir olgudur. Örneğin, Otto Rank'a göre doğan herkes kahramandır (2016: 7). Buna göre, tüm kültürlerde kahramanca arayışlarla ilgili benzer mitolojilerin geliştirildiği ifade edilmiştir (Afacan, 2020: 32). Benzer şekilde rüyalar ve masallar gibi mitler de birer bilinçdışı üründür. Psikanalizin öncülerinden olan Abraham ile Rank'a göre mitler halkların kitle rüyaları şeklinde tanımlanırken, Joseph Campbell, miti kişiselleştirmelerden arınmış bir rüya olarak görmektedir (Saydam, 2015: 56). Bu bağlamda rüyayı görenin içsel bilinçdışı dinamikleri ile mit kahramanlarının karşılaştıkları sorunlar ve buldukları çözümler arasında bir bağlantı olduğu söylenmektedir. Ayrıca bilinçdışının mitlerin ham maddesi olduğu ifade edilmektedir (Saydam, 2015: 56). Erich Fromm ise mitleri rüyalara benzetmektedir. Nitekim rüyalar içerikleri ve biçimleri bakımından mitleri andırmaktadır. Rüyalarda da mitlerde de sembolik bir dile rastlandığı dile getirilmektedir (1992: 16, 17).

Psikiyatride dünyanın her yerinde çoğu terim, kuram, hastalık ve ilaç isminin yaklaşık 2000-3000 yıl önceki tüm insanlığa ilişkin mitlere dayandığı söylenmektedir (Dinçmen, 2006: 10). Buna göre farklı toplumlarda benzer mitlerin olması insan psikolojisinin toplumlar arasında ortak özellikler taşıdığını gösterebilmektedir (Abiç, 2019: 750). Başka bir ifadeyle mitler birer ihtiyaçtır ve gerçeklikleri ile geçerlilikleri bulunmaktadır. Günümüzde insanların kabullenmesi zor olsa da hâlen mitolojik varlıklar oldukları bilinmektedir. Söz konusu düzlemde insanların mitolojik özelliklerinin olduğu söylenmektedir. Örneğin, altbenlik

(id), benlik (ego) ve üstbenlik (süperego) kavramları, Prometheus, Zeus, Dionysos gibi tanrı, tanrıça veya mitolojik kahramanların yüksek düzeyde soyutlanmış birer sonuçları olarak ifade edilmiştir (Saydam, 2011: 52, 94). Benzer şekilde Otto Rank 20. yüzyılın başlarında psikologların klasik mitoloji aracılığıyla insan ruhunun gizemini çözmeye başladıklarını belirtmiştir. Bahsedilen çerçevede Rank, farklı kültürlerdeki efsane, öykü ve mitleri psikodinamik yöntemle araştırmıştır. Karşılaştırmalı mitolojiyi ilk kez araştıran Rank; Jung, Campbell ve diğer psikanalistler için öncü olmuştur. Buna göre, özellikle Nuh Tufanı gibi kahramanlık ve kahramanın doğuşu hikâyelerinin hemen her toplumda bulunduğunu belirtmiştir (2016: 7). Mitlerin kaygı, korku, umut gibi duyguları yansıttıkları, bireyleri ve kültürleri anlamak için mitleri anlamak ve çözümlenmek gerektiği ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında insanın ve evrenin gelişim süreci ile aşamaları kahramanlık ve yaratılış mitleriyle öykülenmektedir (Saydam, 2011: 56). Ayrıca tüm toplumlara ilgilendiren ve dünyanın bilinmezlikten gelen kaygı ve korkularını sabit mitler aracılığıyla yumuşatmanın veya çözümlenmenin mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Mitlerin kendi başına gerçekliği olan hikâyeler ya da efsaneler olmasının yanı sıra kişisel ve toplumsal açıdan da belirli anlamları bulunmaktadır. Dile getirilen bağlamda tüm psikolojik tedavi ve çözümlenme yöntemlerinin ortak mitler için geçerli olanın bireysel olarak da geçerli olduğu düşüncesine dayanan psikomitolojik çözümlenmelere dayandığı söylenmektedir (Saydam, 2015: 56, 71).

Mitolojik öyküler; psikoloji, felsefe, sosyoloji, edebiyat gibi disiplinlerin birbirleriyle ilişki kurmalarına yardım etmektedir. Buna göre insan ruhunun çözümlenmesinde mitoloji psikolojiye kaynaklık edebilmektedir (Akça, 2019: 2104). Psikoloji bilim dalı olmadan önce mitler aracılığıyla insanların davranışları ve yaşam dinamiklerine ilişkin insan doğasına dair fikir edinildiği belirtilmektedir (Gürel ve Muter, 2007: 538). Psikomitoloji, psikoloji ile mitolojinin aynı malzemeyi farklı yorumlamasına ve bireysel ile kolektif metaforik öykülerin psikodinamik yöntemlerle açıklanmasına dayanmaktadır. Bu açıdan psikanalizin bir psikoloji alt dalı, psikanalitik uygulamanın bir psikomitolojik çözümlenme olduğu belirtilmektedir (Saydam, 2015: 73). Bu nedenle psikolojinin mitolojiyle olan ilişkisinin kuvvetli olduğu görülmektedir. Mitolojik çözümlenmelerin edebî eserler aracılığıyla aktarıldığı ve psikomitolojinin edebiyatla ilişkisinin yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Daldal, 2021: 357). Makalede bu aşamada psikomitolojinin edebiyatla ilişkisine *Mai ve Siyah* romanı üzerinden değinmeden önce İkaros miti ve kompleksi ele alınacaktır.

2. İkaros Kompleksi

İkaros kompleksi olarak ifade edilen kavram, Yunan mitolojisindeki Daidalos ve İkaros hikâyesinden esinlenmiştir. Bu yüzden öncelikle bahse konu mitolojik hikâyeye değinebiliriz. Çok üstün bir zanaatçı olan Daidalos, Atina’da aletler icat eden biridir. Ancak Daidalos düşmanı Talos’u Akropol’ün tepesinden aşağı atar ve cinayet sonrası Girit kralı Minos’a sığınır. “Minos ondan kızı Ariadne için bir dans yeri inşa etmesini” talep eder. Ayrıca bu süre zarfında saraydaki bir cariye oğlu İkaros dünyaya gelir. Daidalos bir süre sonra bazı entrikaların içine girer ve kraliçe Pasiphae’ye, âşık olduğu boğa ile bir araya gelip cinsel ilişki yaşamasına olanak tanıyan bir düzenek hazırlar (Estin ve Laporte, 2002: 148). “İçine saklanan

kraliçenin boğayla birleşmesini sağlayan bakır plakalı ahşap bir inektir bu.” (Bonney, 2000: 1181). Ayrıca Minos’un isteği üzerine Labyrinthos’u inşa ederek içine canavarı (Minotaurus) kapatır. Daidalos’un kuzeni Theseus ortaya çıkar ve Ariadne ona âşık olur (Bonney, 2000: 1181). Daidalos, kralın kızı Ariadne’ye Theseus’u Labyrinthos’tan çıkaracak iplik yumağı fikrini verir (Estin ve Laporte, 2002: 148). Minos, Daidalos’un ihaneti sonucu onu ve oğlu İkaros’u Labyrinthos’a hapseder. Aletler icat etmesi ile ünlü olan Daidalos, Labyrinthos’tan kurtulmak için çareler arar (Erhat, 2007: 153). Nihayetinde toplayabildiği kadar telek toplayıp bunları bir araya getirip yapıştırır ve kanat yapar. Kanatlarıysa balmumu ile kendisinin ve oğlunun sırtına yapıştırır. Amacı kuşlar gibi uçup Minos’un elinden kurtulmaktır. Bu amaçla Daidalos ilk denemeyi kendisi yapar. Uçuşu başarılı olunca çok sevinir ve oğlunu eğitir (Cömert, 1999: 70-71). Ancak uçmadan önce baba öğüdü olarak ne çok alçaktan uçmasını ne de güneşe fazla yaklaşmasını salık verir. Buna karşılık İkaros babasının öğüdünün tersine başarısından dolayı gurura kapılmış, yükseldikçe yükselmiş, hatta giderek doğayı yenmek, özgürlüğe kavuşmak sevinciyle güneş tanrısı Helios’u hor görme suçunu da işlemiştir. Bunun üzerine Helios, “onun kanatlarını tutan balmumunu eritmiş, İkaros tepetaklak denize düşmüş”, boğulmuştur. Ege’de Sisam adasının etrafındaki denize bundan böyle İkaros denizi denmiştir (Erhat, 2007: 153). Öte yandan babası Daidalos, daha temkinli uçtuğu için Sicilya’ya ulaşmıştır (Cömert, 1999: 71). İkaros’un kısaca anlatılan öyküsü, geniş Yunan mitologyası içinde bilhassa Batılı sanatçılara en çok ilham kaynağı olmuş öykülerdendir (Afacan, 2020: 288). İkaros, kimileri için sınırları zorlayan, hayallerinin peşinden koşan, özgür ve idealist sanatçıların, özellikle de şairlerin temsilcisidir. Kimileri içinse İkaros olumsuz bir figürdür, çünkü babanın sözünü dinlememiş ve doğanın yasalarına karşı çıkmıştır.

Bahsedilen mitolojik öyküden yola çıkan Henry A. Murray, İkaros kompleksi olarak adlandırdığı bir kavram ileri sürer. Murray, İkaros kompleksini, bireyin kişilik yapısındaki bir dizi iç içe geçmiş özellikler olarak tanımlamıştır. Murray, İkaros kompleksini şu unsurlardan oluşan bir birleşim olarak ortaya koyar: “1) odak noktasında olan narsisizm, 2) yükselme arzusu ile birlikte 3) düşme ihtimalinin öngörülmesi, 4) ateşe olan bağlanım ve çocuklukta enürezis veya inkontinans devam ederse 5) su imajlarının bolluğu. Bu kompleksin bir sonucu olarak sıkça 6) ölümsüzlük arzusu (yeniden yükselme) ile birlikte 7) kadının narsistik kazanımlar için kullanılacak bir obje olarak görülmesi bulunur.” (Sperber, 1969: 269). Bunlardan odak noktası olan (Kynosura) narsisizmiyle Ktup Yıldızı gibi tüm gözleri üzerine çeken bir çekim merkezini dile getirir. Bireyin sadece görünüşüyle (cynosural varlık), şaşırtıcı bir eylemle (cynosural eylem) ya da etkileyici bir sözle (cynosural söz) herkesin dikkatini üzerine çekme arzusu bu kavramla ifade edilir. Yükselme arzusu ise yerçekimini aşma arzusu, yükselme çıkma isteğiyle ilgilidir. Bahsedilen olgu, çocukların dik durma, desteksiz yürüme arzusu gibi basit isteklerden, uçma, havada süzülme gibi fantastik arzulara kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Düşme öngörüsü ise yüksekte düşme korkusuyla ilişkilidir. Bireyin başarısızlıkta düşme ihtimaline karşı duyduğu endişeyi temsil eder. Ateşe duyulan ilgi, ateşle ve genellikle güç ve tutkuyla bir ilişkiyi ifade eder. Ayrıca, çocuklukta devam eden enürezis (alt ıslatma) ya da inkontinans durumlarında su imajlarının bolluğuyla ilişkilidir (Sperber, 1969: 269-270).

George Salis, Murray'den yola çıkarak İkaros kompleksini bireylerin kendi sınırlarını aşma ve büyük başarılarla ulaşma arzusuyla ilgili bir terim olarak açıklar. Yazara göre söz konusu kavram aynı zamanda bu arzunun getirebileceği tehlikeleri ve kişinin kendi sınırlarını tanımamasının önemini de vurgular. Salis; bu kompleksin, aşırı hırsın ve başarı arayışının potansiyel olumsuz sonuçları üzerine bir uyarı olarak da görülebileceğini söyler. Psikolojide, bireylerin büyük hedeflere ulaşma arzusunu ve bu arzunun olası tehlikelerini incelemek için kullanılır. Salis'in vurguladığı bir diğer nokta ise İkaros ile yükselme dürtümüzün ve düşme eğilimimizin görüldüğüdür. Buna nasıl tepki verdiğimiz ise karakterimizi belirler (Salis, 2016: 37-38).

İkaros kompleksiyle ilgili bir diğer görüş, onun "gençliğin yaşlılıkla" girdiği çatışmaya işaret ettiğine dairdir. Burada kişinin kendi kimliğini oluşturmasında ebeveynin çekiminden kopma arzusu olumlanır. Bu bağlamda "kendi kanatlarıyla uçmak", yani genel anlamda özerk olmak dile getirilir (http: 1). Bununla birlikte özerklik merkezinde kavram iki düzlemde bir yorum imkânı sunar. İlk olarak yükselen ve düşen erkeklerin temsilinden söz edilebilir. Erkeklerin düşmelerinin temel nedeni ise sorumlulukları ve kısıtlamaları üstlenememeleridir. İkincisinde ise bireyin tüm dünyaya haklılığını, inançlarını ve düşüncelerini kanıtlama çabası bulunur. Ancak bu arayış, amacı kuralların (bu bir anlamda önlemdir) dayattığı engelleri aşmaya ve yenmeye çalışmak olan ölçüsüz bir cesaret yüzünden başarısızlığa uğrar (http: 1).

İkaros, insanlara tutkuların kölesi olmaktan kaçınmanın ve yeteneklerini akılcı bir şekilde kullanmanın önemini vurgulayan psikomitolojik bir simgedir. Bu mitin sunduğu öğreti, bireylerin sahip oldukları yetenekleri mantık ile bütünleştirerek başarıya ulaşabileceklerini, tutkularını akıl yoluyla yönetmelerini, deneyim ve bilgelik sahibi kişilerden öğrenim görebileceklerini ve meselelere çeşitli perspektiflerden yaklaşabilme yetisini kazanmaları gerektiğini belirtir (Aktaran Gürel ve Muter, 2007: 548).

Bu makalede ise İkaros kompleksi insan bilincinin ve hayatının farklı aşamalarına gönderimde bulunan bir alegorik anlatı olarak yorumlanmıştır. Bahsedilen çerçevede İkaros, çocuk/ergene; Daidalos'un İkaros'a kanat yapması, babanın çocuğuna sunduğu imkânlarla; baba Daidalos'un öğüdü, toplumsal yasaya ve hayatın hakikatlerine; İkaros'un uçuşu, çocuğun özerklik çabası/sorumluluk almasına; İkaros'un yüksekte uçuşu, çocuğun şöhret, hayal, ihtiras vb. duygu ve arzularına; İkaros'un tepetaklak düşüşü, çocuğun hayatın gerçekleri ve toplumsal kurallar sonucunda yaşadığı trajik başarısızlığa; İkaros'un ölümü, çocuğun gerçek ya da metaforik ölümüne gönderimde bulunur. Makalede Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı eseri bahsedilen düzlemler göz önünde bulundurularak İkaros kompleksi açısından yorumlanacaktır.

3. Psikomitoloji kavramı çerçevesinde *Mai ve Siyah* romanı

Halit Ziya Uşaklıgil'in modern Türk romanında iz bırakan eseri *Mai ve Siyah* özellikle romanın merkezî kişisi olan Ahmet Cemil odağında birçok incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu araştırmaların bilhassa psikanalitik eleştiri çerçevesinde ilerlediği gözlemlenmektedir. Ünlü bir sanatçı olmaya çalışan Ahmet Cemil bazı araştırmacılara göre "narsistik kişilik özelliklerine" sahiptir (Koçak, 1996: 122-131; Arslanoğlu, 2002: 26). Bu noktada daha ön-

ceki yorumlardan farklı olarak Ahmet Cemil'in hayalleri çerçevesinde ünlü olma, yükselme arzusu, daha sonra baş aşağı düşme durumu İkaros kompleksi çerçevesinde incelenecektir.

Yukarıda dile getirilen soru kapsamında tartışma konusu eserin ismi dikkat çekicidir: *Mai ve Siyah*. Bahsedilen çerçevede hayaller ile gerçekler; gökyüzü ile yeryüzü arasında keskin bir ikili karşıtlıktan söz edebiliriz. Nitekim romanın ilk bölümünün girişinde Ahmet Cemil'in tasvir edilişindeki yükseklik vurgusu önemlidir:

Ahmet Cemil'in sesinde terennüm eden [*şakıyan*] saf ahenk, dehanın sihir esasına temas etmiş [*dâhiliğin sihirlî çubuğuna dokunmuş*] zannedilen çehresinde parlayan bir saniha [*aniden akla gelen bir düşünce*] yıldızı; lambanın hafif ziyası ve dalgalanan tütün dumanları arasında yükseliyor görünen heyeti [*bedeni*], ruhu okşayan bir nazım suretinde [*bir şiir gibi*] titrete dudaklarından dökülen bu sözler, sanki burada bulunanları bir cezbe dairesi [*çekim alanı*] içine almıştı. (Uşaklıgil, 2004: 23-24)

Yukarıdaki alıntıyla paralel bir şekilde romanın üçüncü bölümünde de yükseklik vurgusu dikkat çekicidir. Burada “bârân-ı elmas”tan bahsedildiğinde “hayatta yüksek şeylere meftun olmuş [*tutulmuş*] gözler”den (Uşaklıgil, 2004: 36) söz edilir. Gerek mai sema ve gerekse mai semanın içindeki ümit yıldızları İkaros'un gökyüzü arzusuyla çok yakından ilgilidir. Ancak aynı bölüme daha yakından bakıldığında, bu bölümde mai ve siyahın, yükseliş ve alçalışın bir arada bulunduğu gözlemlenir. Mai ve siyah kelebekler yükselirler, daha sonra denizin siyahlıklarına doğru aşağı süzülürler (Uşaklıgil, 2004: 36-37). Böylelikle romanın başlarında İkaros'un yükseliş ve alçalışının temsilini bulmak mümkün hâle gelir.

Romanın dördüncü bölümü, İkaros kompleksinde büyük bir öneme sahip baba figürünü anlamlandırmak için işlevsel bir değere sahiptir. Ahmet Cemil henüz 19 yaşındayken vefat eden baba, hayatta olduğu sürede ailesini iyi geçindirecek kadar para kazanır. Dört kişilik bu aile, çok mesut bir şekilde hayat sürerler. Her akşam yemekten sonra saatlerce birlikte otururlar, Ahmet Cemil dersine çalışır, anne oğluna gömlek, yahut kızına esvap diker, İkbâl yeni bir para kesesi örer. “Birbirine bağlı olan bu aile, geçmişten gelen kültürel belleği yitirmemiş bir özyapının ve bağlılığın etkisi altındadır.” (Kanter, 2009: 38). Bütün bu saadet ortamı içinde özellikle babanın ev almasına da ayrı bir parantez açılır. Babanın tek gayesi ailesini mesut etmektir. Bu yolda kendisini birçok şeyden mahrum bırakmış, araba ile gitmek yerine çamurlu yolları yaya tırmanmış, geçen yılın giysilerini yeni yılda tekrar giyerek arkadaşlarının cimrilik suçlamalarına rağmen para biriktirmiştir. Nihayetinde Süleymaniye’de beş odalı bir ev satın almıştır. Baba figürü, bu şekilde aileyi “kira evinden” kurtarmıştır. Burada kurtarıcılık işlevinin altını bilhassa çizmemiz gerekir. Hatırlanacağı gibi Daidalos’un sözü edilen mitolojik anlatıda kurtarıcı olma vasfı ön plandadır. Bununla birlikte Daidalos’un kanat icat etmesiyle oluşan kurtarıcılığı romanda ev ile somutluk kazanır. Baba figürü, özelde Ahmet Cemil’e genelde ise bütün aileye ev ile birlikte rahat bir yaşam imkânı tanır. Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde görülebileceği gibi Ahmet Cemil için ev, yaşam alanının ötesinde şöhret ve yükselme hayallerine vasıta olacaktır. Daha ayrıntılı ifade edilecek olursa Ahmet Cemil’in hayallerinde o, evi ipotek ederek önce matbaa sahibi, sonra zengin olacak, böylelikle sevdiği kız olan Lamia’ya kavuşabilecektir.

Ahmet Cemil'in daha önce bahsedilen mesut yaşamı, babanın ölümüyle sona erer. Baba Ahmet Cemil'in hayatında otorite figürüdür. Babanın kontrolü ve otoritesi evde hâkimdir. Bununla birlikte babanın avukat olmasının da üzerinde durulması gerekir. Bahsedilen durum, Jacques Lacan'ın "Babanın Adı (Nom-du-père)" kavramı ile anlaşılabılır. Ona göre baba, simgesel düzenin ve toplumsal yasanın temsilidir. Bu bağlamda babanın mesleği, toplumun kurallarını, yasalarını ve düzenini temsil eder. Tam da bu çerçevede babanın mesleğinin avukatlık olması, onun toplumsal norm ve kurullarla ilişkisine doğrudan bir işaret olur. Öte yandan babanın ölümü her ne kadar Ahmet Cemil için mutsuzluk demek olsa da diğer taraftan özerklik kazanması ve tutkularını hayata geçirmesi açısından bir fırsat olmuştur. Buna karşılık babasının ölümünden hemen sonra Ahmet Cemil'in kendisini savunmasız, güçsüz ve çaresiz hissettiği gözlemlenir. Ancak İkaros miti ekseninde söylersek artık kanatlara sahip olmalı ve kendi başına uçabilmelidir. Bir başka ifadeyle babanın yokluğunda babanın konumunun gereklerini yerine getirmelidir. Bu aşamada toplumsal yasayı, kodları hatırlatan anne olur:

Babasının vefatından beri beyinlerinde [*aralarında*] hemen hiç ciddi bir bahis vaki olmamıştı [*bir konuşma gerçekleşmemişti*]; fakat bir gün geldi ki bu sükûtu, bir müthiş vazifeyi ihtar etmek [*hatırlatmak*] için valdesi ihlal etmek [*bozmak*] lazım geldi.

Bir akşam ona:

- Oğlum seninle biraz ciddi konuşmak lazım geliyor, dedi.

[...]

Sonra yine sustular, bir aralık o sükûtun içinde muhtasar [*kısa*] fakat kısılgında müthiş bir belagat [*sanat*] gizlenen şu sual irat olundu [*şu soru soruldu*]:

- Ne vakit şahadetname [*diploma*] alacaksın? (Uşaklıgil, 2004: 67)

Annesinin uyarısı sonrasında Ahmet Cemil için toplumsal beklentilerle bireysel arzular arasındaki çatışma cisimleşmiş olur. Ahmet Cemil'in edip olma, "iştihar" etme hayalleri annesinin sedasıyla uzaklaşır (Uşaklıgil, 2004: 72). O, şahadetnameyi aldıktan sonra bütün ümitleri bırakmak, evin ekmeğini aramak gerektiğini düşünür (Uşaklıgil, 2004: 73). Annesinin uyarısı karşısında kendisini "zavallı çocuk" gibi hisseder (Uşaklıgil, 2004: 72).

Ahmet Cemil, ne yapacağı konusunu Hüseyin Nazmi'ye danıştığında, onun cevabı gayet net olur. Ahmet Cemil'e öncelikle bütün şair düşüncelerini bir süreliğine bir kenarda bırakmasını tembihler. Konuşmasını, hayatı olanca hakikat ve maddiyatıyla kabul etmek gerektiği düşüncesiyle sürdürür (Uşaklıgil, 2004: 74). Söz konusu çerçevede İkaros'un genelde sanatçı özelden ise şairlerle ilişkilendirilme durumu burada akla gelebilir. Ahmet Cemil'in şair düşünceleri, onun İkaros figüründeki gibi sınırları zorlama, sınırların ötesine geçme özelliği ile ilişkilidir.

İkaros'un babasının ona verdiği öğüt ne çok yukarıdan ne çok aşağıdan uçması yönündedir. Bu durum, kişinin kendi gerçekliğini kabul etmesine ve bu gerçeklik yönünde hareket etmesine işaret eder. Tam da bahsedilen özellik bazı araştırmacılara göre, İkaros mitinin Stoacı bakışla yorumlanmasına imkân sunmaktadır. Bahsedilen araştırmacılar genel anlamda, Stoacı felsefede bulunan, tutkuların insanı doğru yoldan saptırabildiğine ilişkin düşünceleri vurgular (Hagen ve Hagen, 2000:619). Bu açıdan akılcı düşünce ile doğanın yasalarına uygun hareket edilmelidir. Ancak İkaros anlatısında insanın aşırı hırslı, kendi veya yakınlarının hayatını tehlikeye sokmuştur. Daha da ayrıntılı ifade edecek olursak İkaros anlatısı, Stoacı felsefesi ile

yorumlandığında, bu felsefe insanın tutkularını, arzularını, hırslarını kontrol altında tutması, dizginlemesi ve hayatın hakikatlerini kabullenerek akılcı bir şekilde hareket etmesi doğrultusunda bir yönlendirmede bulunur. Hüseyin Nazmi'nin öğütlerinin bilhassa Stoacı bir açıdan manidar olduğu söylenmelidir. Bahsedildiği gibi o, arkadaşı Ahmet Cemil'e şairlik tutkusunu bir kenara bırakması, hayatın hakikatlerini akılcı bir şekilde dinlemesi tembihinde bulunur. Öğütler neticesinde Ahmet Cemil'in başlangıçta, tutkularını hayata geçirme çabasını ertelediği, toplumsal beklentiler çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir. İlk olarak çevirilerle, daha sonra gazetede çalışarak ve hocalık yaparak ailesinin geçimini sağlamaya, toplumun beklentileriyle uyumlu hareket etmeye başlar. Ancak Ahmet Cemil için toplumsal beklentilerle bireysel arzular arasındaki çatışmada ikinci kısmın baskın çıktığı durumlar romanın ilerleyen bölümlerinde artarak devam eder. Hatırlanacağı gibi Murray, İkaros kompleksinde ölümsüzlük arzusundan ve bireyin şaşırtıcı bir eylemle ya da etkileyici bir sözle herkesin dikkatini üzerine çekme çabasından söz eder (Sperber, 1969: 269). Ahmet Cemil'in en temel arzusu insanların "yeniliklere çıldıracakları" bir eser ortaya koymaktır (Uşaklıgil, 2004: 130). Bu şekilde eserlerindeki sözle ve eylemleriyle insanların dikkatini çekmek, kendinden söz ettirmek ister. Ahmet Cemil'in eser ile birlikte kazanmak istediği şöhreti ve (Kynosura) narsisizmini somutlaması açısından aşağıdaki cümleler dikkate değerdir:

Ah, o eser yazılıp da intişar ettiği [*yayımlandığı*] zaman ben büsbütün başka bir adam olacağım! Öyle zannediyorum ki iştihar perisi [*şöhret perisi*] gelip makhur, mağlup [*yeniler*] ayaklarımın altına atılacak; kendimi birden yükselmiş göreceğim, o zaman: "Ben bugün şu toprak parçasının üzerinde birisiyim!" diyebileceğim... (Uşaklıgil, 2004: 134-135)

Alıntılanan cümlelerde İkaros kompleksiyle uyumlu olarak Ahmet Cemil'in tüm gözlerin üzerinde olma arzusu görünürlük kazanır. Ancak yine aynı cümlelerdeki "yerçekimini aşma arzusunun, yükselme çıkma isteğinin" de bilhassa altını çizmemiz gerekir. *Mai ve Siyah* romanında sıklıkla görünen bir olgudur yükselme. Yükselmeye çoğunlukla da alçalma ve düşme eşlik eder. Bahsedilen durum, doğrudan doğruya bizi İkaros anlatısına götürür. Bahsedilen şey, İkaros'un yükselme tutkusudur. Bu tutku, hayatın gerçeklerinden uzak bir mahiyettedir. Tam da bu nedenle İkaros'un yükselmesi, trajik bir şekilde düşüşe yazgılıdır. Nitekim Hüseyin Nazmi de arkadaşını dinleyince kalbinde bir merhamet hissi duyar ve "Zavallı çocuk!" diye düşünür:

O, sükül edince [*susunca*] Hüseyin Nazmi cevap vermedi...

Arkadaşını dinledikçe kalbinde bir merhamet hissi duyuyordu. Niçin? Bu merhametin mahiyetini pek iyi takdir edemiyordu, belki Ahmet Cemil bu kadar hulyalara [*hayaller*] esir olduğu için... Hakikatin daima hulyanın dununda [*Gerçeğin her zaman hayalin altında*] kaldığını bilirdi, onun için o söylediği vicdanından hafi [*gizli*] bir sesin: "Zavallı çocuk!" dediğini işitiyordu. (Uşaklıgil, 2004: 135)

Romanda "çocuk" ve "zavallı çocuk" ifadeleri Ahmet Cemil için sıklıkla kullanılır. Bu durum onun tutkularına esir olmuş biri olarak erkini kanıtlayamamasına gönderimde bulunur.

Hüseyin Nazmi'nin ifadesiyle Ahmet Cemil "hulyalara esir" biridir. O, gerçek yaşamının yanında "hulya hayatı" yaşamaktadır. Bahsedilen hayattaki en büyük emeli ise matbaa sahibi olmak, şöhrete ve aşkı Lamia'ya kavuşmaktır. Orhan Koçak, *Mai ve Siyah* adlı romanı değerlendirdiği "Kaptırılmış İdeal: *Mai ve Siyah* Üzerine Psikanalitik Bir Deneme" adlı ya-

zısında söz konusu durumu, arzunun metonimik kayması şeklinde değerlendirir (1996: 129). Bütün bu birbirine sıkı sıkıya bağlı hülyalar, İkaros anlatısındaki güneşin işlevini gören Raci ile birlikte “birer birer yıkılır”. Oysaki Ahmet Cemil için bir süre her şey yolunda gitmiştir. Eniştesi Vehbi'nin matbaayı devralması ile birlikte evi ipotek edip matbaaya ortak olmuş, Mir'at-ı Şuûn'a müdür olmuş, eserini bitirmiş ve Lamia ile birlikte karşılıklı bir aşk yaşadıklarını sanmıştır. Bahsedilen durumlar İkaros mitindeki yükselmeye tekabül etmektedir. Yükseliş Raci ile son bulur. Raci, bir gazetede yazdığı “Bir Edebi Müsamere” başlıklı yazıyla Ahmet Cemil'i tahkir eder ve bu yazı onun bütün hayallerini birer birer kaybetmesinin başlangıcı olur. Söz konusu bağlamda Raci isminin romanda özel bir sembolik işlevinin olduğu iddia edilebilir. Roman üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda geri dönen anlamına gelen Raci ismi, roman kişinin eski edebiyatı savunması ve Muallim Naci ile ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Ancak Raci ismi, İkaros kompleksi açısından, yerden yükselen Ahmet Cemil'in düşmesine, tekrar yere inmesine neden olma açısından da anlamlıdır. Nitekim romanda yükseliş ve düşüş imgesi sıklıkla dile getirilir. Örneğin, romanın sonlarına doğru kuş metaforu üzerinden bir sesin yükselip alçalması çarpıcı bir şekilde anlatılır:

O ses yaklaşıyordu. Evvela uzaktan pest ve deruni [*hafif ve derinden*] bir şikâyet başlamıştı; sonra yavaş yavaş, yer yer birer ıstırap şehiki [*acı hıçkırığı*] ile boğularak, mecruh [*yaralı*] bir güvercin gibi âciz bir hamle ile yükselmek isterken birden bir mefuriyet [*bezginlik*] ile bir sukût girdabı [*bir düşüş döngüsü*] içinde düşerek, bir müddet kanatlarıyla topraklarda sürüklenerek sürüklenerek çırpındıktan sonra meyus ve mütehassir [*ümitsiz ve özlemle dolu*] bir nazarla göklere gözlerini dikerek, göğsünü parçalayan son bir feryat ile başını kaldırdıktan sonra son nefesi bir figan gargarası [*bir inleyiş*] içinde sönüp gidiyordu. (Uşaklıgil, 2004: 387)

Romanın başlarında yükselme eylemi daha olumlu imgelerle kendine yer bulur. Örneğin, romanın üçüncü bölümünde hayatta yüksek şeylere meftun olmuş gözler gibi yukarılara yağın ziyalardan söz edilir (Uşaklıgil, 2004: 36). Yine mai sema ve ümit yıldızları gibi (Uşaklıgil, 2004: 37) imgeler de konu edinilir. Ancak alıntılanan ifadelerde yükselmeye çalışan yaralı güvercinin acizliği, yerde sürüklenmesi, sonrasında kederli bir şekilde, hasretle gözünü gökyüzüne dikmesi trajik bir şekilde anlatılmıştır. Bahsedilen durum, tam da Ahmet Cemil'in içinde bulunduğu psikolojiyi açığa vurmaktadır. İkaros gibi tepetaklak düşen Ahmet Cemil, yalnızca şöhreti, matbaayı ve âşık olduğu kızı yitirmemiştir. Aynı zamanda kardeşi İkbâl vefat etmiş ve babasından kalan evi yitirme durumuna gelmiştir. Tam da bu aşamada kendi özeleştirisini yapar Ahmet Cemil ve hayatın yasalarından ne kadar uzak olduğunu şu şekilde itiraf eder: “Artık hayatın felsefesinden ne kadar uzak olduğunu, kendisinin nasıl yanlış bir emelle hayatın fevkine [*üstüne*] çıkmak isteyerek bir hulya âlemi [*bir hayal dünyası*] aradığını hissediyor, müstehzi bir seda [*alaycı bir ses*] gülerek: ‘Ah! Senin münevver [*parlak*] hulyaların... Parlak semaların [*gökyüzlerin*]...’ diyordu.” (Uşaklıgil, 2004: 354). Alıntılanan cümlelerde İkaros kompleksinde var olan hayatın üzerine çıkma, yükselme ve hayatın gerçeklerinden uzaklaşma durumu sorunsallaştırılır. İkaros mitinin Stoacı bakışla yorumlanmasıyla paralel olarak romanın merkezî kişisi olan Ahmet Cemil akılcı düşünerek hayatın yasalarına uygun hareket etmediği için kendisini eleştirir. Bu cümlelerin hemen öncesinde ise aynı minvalde değerlendirilebilecek düşünceler ileri sürülür: “Ne olurdu, o da bir dairede mukayyit

[kayıt memuru] olsaydı, iştihar emeli [şöhret arzusu] arkasında koşmasaydı da kendisine o evin sükütu ile uygun olacak bir hayat vücuda getirseydi?” (Uşaklıgil, 2004: 353). Bu şekilde İkaros kompleksinin Stoacı yorumuyla anlamlandırılabilir şekilde tutkuların arınmanın gerekliliğine işaret edilir. Roman kişisi, İkaros’un babasının kendisine verdiği öğütte olduğu gibi ne çok aşağıdan ne de çok yukarıdan uçmalıdır. Kendisine verilenle yetinmelidir.

İkaros kompleksinin nihai aşaması ölüm ya da metaforik bir ölümdür. Ahmet Cemil’de diğer aşamalarla koşut olarak İkaros kompleksinin bu evresi de görülmektedir. Ancak Ahmet Cemil’de görülen şey, metaforik ölümdür. Şöhret tutkularını, sevdiği kadınla birlikte olma hayalini, tek kız kardeşini kaybeden Ahmet Cemil, “ölüme benzeyen bir hayat ile yaşamakta devam ederim.” düşüncesindedir (Uşaklıgil, 2004: 374). Özellikle romanın son bölümünde ölüm düşüncesi ve bu düşüncenin etrafında gelişen imgeler baskın bir hâldedir. Örneğin “hul-yalarından” büsbütün ayrılması sonucu “Kendisini öldüren bunlar değil miydi?” (Uşaklıgil, 2004: 382) diye düşünür. Hatta İkaros’un denize düşmesini de anımsatacak şekilde romanın yirminci bölümünde Ahmet Cemil gemideyken dalgalara bakıp onların kucığında sonsuz bir yoklukla mutlu ve rahat yuvarlanıp gitmeyi hayal eder (Uşaklıgil, 2004: 399). Burada inme eyleminin baskınlığı da dikkat çekicidir. Denizin dipsiz uçurumlarına inmekten, bitmeyen bir düşüşten bahsedilir (Uşaklıgil, 2004: 399). İfade edilen aşamada daha önce belirtildiği gibi Henry A. Murray’in İkaros kompleksinde su imajının bolca kullanıldığı düşüncesiyle paralel bir şekilde romanda söz konusu imajın önemli olduğu vurgulanmalıdır.

Sonuç

Psikomitoloji; mitoloji ve psikoloji disiplinlerinin kesişiminde yer alarak her iki alandan öğeleri entegre eden bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu disiplin, mitolojik anlatıların kökenleri, işlevleri ve içerikleri üzerine yoğunlaşarak mitoloji ile paralellikler gösterirken, aynı zamanda psikodinamik teoriler aracılığıyla bu anlatıların derinlemesine çözümlenmesini sağlar. Özellikle psikodinamik yaklaşım, psikomitolojik analizin temel yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda psikomitoloji; mitolojik öğelerin (örneğin öyküler, masallar ve hikâyeler) psikolojik açıdan nasıl yorumlanabileceği üzerine odaklanır. Ayrıca, mitolojik sembollerin ve figürlerin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin yansımalarını inceler. Carl Gustav Jung’un çalışmaları, psikomitolojinin teorik temellerini atmada ve disiplinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Mitler, bireysel ve kolektif bilinç düzeyinde kaygı, korku, umut gibi duyguları yansıtmaktadır. Bu nedenle, bireylerin ve toplumların derinlemesine anlaşılabilmesi için mitlerin anlamının çözümlenmesi gerekmektedir. İnsanlık ve evrenin evrim süreci, bu süreçteki çeşitli aşamalar, kahramanlık ve yaratılış mitleri aracılığıyla tasvir edilmektedir. Bu, mitlerin, evrensel endişeleri ve korkuları, özellikle de bilinmezliğin neden olduğu duyguları, sabit mitler aracılığıyla hafifletme veya çözüme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Mitler yalnızca gerçeküstü hikâyeler veya efsaneler olarak değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal anlam katmanlarına sahip olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, psikolojik tedavi ve çözümlenme yöntemlerinin, bireysel durumlar kadar kolektif mitler için de geçerli olduğu varsayımına dayalı psikomitolojik analizlerin önemi vurgulanmaktadır. Bu analizler, mitlerin

bireysel ve toplumsal psikoloji üzerindeki etkilerini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

İkaros mitolojik anlatısından hareketle Henry A. Murray, İkaros kompleksi olarak adlandırıldığı bir kavram ileri sürer. Murray, İkaros kompleksini, odak noktasında olan narsisizm, yükselme arzusu, düşme ihtimalinin öngörülmesi, ateşe olan bağlanım, su imajlarının bolluğu, ölümsüzlük arzusu ve kadının narsistik kazanımlar için bir obje olarak görülmesi şeklinde anlamlandırır. Bu çalışmada ise İkaros kompleksi, insan bilincinin ve yaşamının çeşitli evrelerine atıfta bulunan alegorik bir anlatı olarak ele alınmıştır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in inceleme konusu olan eserinin isminden başlayarak İkaros kompleksinin izini sürmek mümkün olmuştur. Mai ve siyah sözcükleri çerçevesinde hayaller ile gerçekler; gökyüzü ile yeryüzü arasında keskin bir ikili karşıtlıktan söz edilmiştir. Ahmet Cemil'in babası İkaros kompleksinde olduğu gibi kurtarıcı bir vasfa sahiptir ve aileyi "kira evinden" kurtarmıştır. Bir başka ifadeyle Daidalos'un kanat icat etmesiyle oluşan kurtarıcılığı romanda ev ile somutluk kazanmıştır. Ahmet Cemil için ev, yaşam alanının ötesinde şöhret ve yükselme hayallerine vasıta olmuştur. Babanın mesleğinin avukatlık olması, onun toplumsal norm ve kurallarla ilişkisine doğrudan bir işaret şeklinde yorumlanmıştır. Öte yandan babanın ölümü her ne kadar Ahmet Cemil için mutsuzluk demek olsa da diğer taraftan özerklik kazanması ve tutkularını hayata geçirmesi açısından bir fırsattır. İkaros miti ekseninde söylersek artık kanatlara sahip olmuş ve kendi başına uçabilmesi gerekmiştir. İkaros'un babasının ona verdiği öğüdün romanda annenin uyarısı ve özellikle Hüseyin Nazmi'nin yönlendirmesi ile paralel olduğu görülmüştür. Onun, arkadaşı Ahmet Cemil'e şairlik tutkusunu bir kenara bırakması, hayatın hakikatlerini akılcı bir şekilde dinlemesi tembihinde bulunmasının, İkaros anlatısının Stoacı yorumuyla ilişkisine değinilmiştir. Bununla birlikte Murray'in İkaros kompleksinde ölümsüzlük arzusundan ve bireyin şaşırtıcı bir eylemle ya da etkileyici bir sözle herkesin dikkatini üzerine çekme çabasından söz etmesiyle Ahmet Cemil'in insanların "yeniliklere çıldıracakları" bir eser ortaya koyma tutkusu ilişkilendirilmiştir. Ahmet Cemil, İkaros kompleksiyle uyumlu olarak "yerçekimini aşma arzusu" ve "yükseklere çıkma isteği" taşımaktadır. Yükselme olgusu, roman boyunca tekrar edilir. Hayatın gerçeklerinden uzak bir mahiyete sahip olan yükselme arzusu (İkaros anlatısında olduğu gibi) trajik bir düşüşe yazgılıdır. Ahmet Cemil, bütün tutkularını, hayallerini birer birer kaybeder. İkaros kompleksindeki ölüm ya da metaforik ölümün de *Mai ve Siyah* romanında bulunduğu gözlemlenmiştir. Şöhret tutkularını, sevdiği kadınla birlikte olma hayalini, tek kız kardeşini kaybeden Ahmet Cemil, "ölüme benzer bir hayat ile yaşamakta devam ederim." düşüncesiyle metaforik bir ölüm duygusu taşır. Son olarak Henry A. Murray'in İkaros kompleksinde su imajının bolca kullanıldığı düşünceyle paralel bir şekilde romanın son bölümünde su imajının varlığına dikkat çekilmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilke ve kurallara uymuştur.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları: Birinci yazar %60, ikinci yazar %40.

Etik Komite Onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and Publication Ethics Statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process.

Contribution Rates of Authors to the Article: First author %60, second author %40.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support Statement: No financial support was received for the study.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Abiç, T. (2019). Buket Uzuner'in "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları: Toprak" adlı romanında psikomitolojik unsurlar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(27), 749-757.
- Afacan, A. (2020). *Şiir ve mitologya: Cumhuriyet dönemi şiirinde Yunan ve Latin mitologyası*. Everest.
- Akcan, G. (2019). Psikoloji çerçevesinde mitoloji olgusunun incelenmesi, (İ.Gümüş, Ed.), *Mitoloji Araştırmaları* içinde (s. 47-71) Hiperyayın.
- Akça, H. (2019). Leyla Erbil'in Eski Sevgili hikâyesine psikomitolojik bir yaklaşım. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(4), 2086-2108.
- Akgül, M. (2012). Mit, din ve toplum ilişkisi (R. Duran, Ed.). *Mitoloji ve din* içinde (s. 20-42) T. C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Arslanoğlu, A.A. (2002). *Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında aşk ve nesne ilişkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Anı.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye giriş*. Ötüken.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü II. Cilt K-Z*. (L. Yılmaz, Çev.) Dost.
- Cömert, B. (1999). *Mitoloji ve ikonografi*. Ayraç.
- Daldal, M.L. (2021). Ömer Seyfettin'in "At" hikâyesinde temanın kurgulanışına psikomitolojik bir yaklaşım. *KARE-Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11, 354-363.
- Diñçmen, K. (2006). *Psykhiaatria ve mythos* (4. Baskı) Pan.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi.
- Estin, C. ve Laporte, H. (2002). *Yunan ve Roma mitolojisi* (M. Eran, Çev.) TÜBİTAK Popüler Bilim.
- Fromm, E. (1992). *Rüyalar, masallar, mitoslar (Sembol dilinin çözümlenmesi)*. (A. Arıtan ve K. H. Ökten, Çev.) Arıtan.
- Gürel, E. ve Muter, C. (2007). Psikomitolojik terimler: Psikoloji literatüründe mitolojinin kullanılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 537-569. http: 1. Erişim adresi: <http://humanum.online.fr/Site/Mythes/figureicare.htm>

Hagen, R.M ve Hagen, R. (2000). *Bruegel:The complete paintings*. Taschen.

Kanter, B. (2009).*Servet-i Fünûn edebiyatı romanlarında aile, kadın ve çocuk* [Yayımlanmamış doktora tezi] Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak, O. (1996). Kaptırılmış ideal: *Mai ve Siyah* üzerine psikanalitik bir deneme. *Toplum ve Bilim*, 70, 94-152.

Leeming, D.A. (2009). *Creation myths of the world: an encyclopedia* (2nd Edition) Bloomsbury.

Rank, O. (2016). *Kahramanın doğuş miti: Mitolojinin psikolojik yorumu* (G. Yavaş, Çev.) Pinhan.

Salis, G. (2016). The Icarus complex: The Influence of the Greek myth of Icarus and Daedalus in 20th century literature. *Galaxy: An International Multidisciplinary Research Journal*, 5(4), 37-52.

Saydam, M.B. (2011). *Deli Dumrul'un bilinci: Türk-İslam ruhu üzerine bir kültür psikolojisi denemesi* (2. Baskı) Metis.

Saydam, M.B. (2015). Psikomitoloji: 'Ara-Da-Lığın' bir karmaşa olarak inşası. *Doğu Batı*, 18(71), 33-79.

Saydam, M.B. (2018). Psikomitoloji kavramlar/kuramlar. M. Bilgin Saydam ve H. Kızıltan (Ed.), *Psikomitoloji: İnsanı öykülerinde aramak-1* içinde (s. 10-47) İthaki.

Saydam, M.B. (2023). *Oidipus-psikomitoloji: Psikanalitik ve klinik yorumlar*. Yapı Kredi.

Sperber, M.A. (1969). Albert Camus: Camus' The Fall: The Icarus complex. *The Johns Hopkins University Press*, 26(3), 269-280.

Uşaklıgil, H.Z. (2004). *Mai ve siyah* (E. Doğan,Haz.) Özgür.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).